

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-1>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ: СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ

Артюхова Валерія Володимирівна,

кандидат юридичних наук,
науковий консультант судді,
Конституційний Суд України,
вулиця Жилинська, 14, Київ, 01033, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0694-7302>

Анотація. У статті досліджено стан наукової розробки такої наукової категорії, як «криміналістична характеристика злочину», зокрема її поняття та структури. Незважаючи на неістотні відмінності у формулюваннях, вчені розглядають криміналістичну характеристику злочину як сукупність типових ознак певного виду суспільно небезпечних діянь, що мають криміналістичне значення, які дозволяють обрати найбільш оптимальну методику розслідування. У більшості досліджень структура криміналістичної характеристики злочину визначена як низка певних кримінально-правових, криміналістичних та кримінологічних ознак діянь певного виду. У статті акцентовано на тому, що аналізовані наукові позиції передусім стосуються криміналістичної характеристики певного виду злочинів як загального поняття, що аж ніяк не співпадає за сукупністю ознак конкретного, окремого злочину. Механізм вчинення кожного виду злочинів є різним, а тому тактика і методика їх розслідування не може бути однаковою. Отже, набір елементів криміналістичної характеристики злочину не може бути універсальним для кожного виду суспільно небезпечних діянь. При визначенні назв ознак криміналістичної характеристики злочину слід дотримуватись понятійного апарату тієї галузі знань, з якої вони запозичені. Резюмовано, що криміналістична характеристика злочину є важливим розділом криміналістичної методики та дієвим інструментом для розслідування кримінальних правопорушень. Встановлення теоретичного і практичного значення криміналістичної характеристики злочину є важливим для формування уявлення про кримінально-правову характеристику злочину. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що питання визначення поняття та структури криміналістичної характеристики злочину ще не знайшли свого остаточного вирішення та потребують подальших наукових досліджень.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочину, поняття, структура; криміналістична методика.

Artiukhova Valeriia. Criminalistics characteristics of a crime: state of scientific development

Abstract. The article is devoted to the issue of development of the scientific category 'criminalistics characteristics of a crime' in Ukrainian criminalistics, in particular, its concept and structure. It is established that despite insignificant differences in wording, scholars consider the criminalistics characteristics of a crime as a set of typical features of a certain type of socially dangerous acts which are of forensic importance and which allow choosing the most optimal investigation methodology. The structure of the criminalistics characteristics of a crime is formulated in most studies as a number of certain criminal law, criminalistics and criminological features of a certain type of acts. The article emphasizes that the analyzed scientific positions primarily concern the criminalistics characteristics of a certain type of crime as a general concept that will not coincide with the set of features of a specific, separate crime. The mechanism of committing each type of crime is different, and therefore the tactics and methods of their investigation cannot be the same. Therefore, the set of elements of the criminalistics characteristics of a crime cannot be universal for every type of socially dangerous act. When determining the names of the features of the criminalistics characteristics of a crime, one should adhere to the conceptual apparatus of the field of knowledge from which they are borrowed. It is summarized that the criminalistics characteristics of a crime is an important section of the criminalistics methodology

and an effective tool for investigating criminal offenses. Determining the theoretical and practical significance of the criminalistics characteristics of a crime is important for the formation of an idea of the criminals characteristics of a crime. The analysis of scientific sources indicates that the issues of the concept and structure of the criminalistics characteristics of a crime have not yet been resolved and require further scientific research.

Key words: criminalistics characteristics of a crime, concept, structure, criminalistics methodology.

Вступ. Криміналістика є прикладною юридичною наукою, що досліджує питання, пов'язані з розслідуванням злочинів, передусім – збиранням, фіксуванням, вивченням, оцінкою їх слідів з подальшим використанням останніх як процесуальних доказів у кримінальному провадженні.

На підставі відповідної науково обґрунтованої методики вирішуються завдання якісного розслідування певного виду злочинів, чого неможливо досягти тільки засобами криміналістичної тактики або техніки. Розробка методики розслідування злочинів є одним із визначальних завдань криміналістики. Тому вчення про криміналістичну характеристику злочину¹ займає одне з головних місць у розділі криміналістичної науки, присвяченому методиці розслідування.

Криміналістична характеристика злочину забезпечує досудове розслідування даними про відповідний вид кримінального правопорушення, що полегшує його розкриття та як наслідок – притягнення винного до відповідальності. Така характеристика створюється на підставі акумульованої інформації про певний вид деліктів, зібраної за результатами проведеного досудового розслідування та судового розгляду.

Криміналістична характеристика сприяє оптимальному вибору слідчим напрямів розслідування як в цілому, так і на окремих його етапах. Узагальнені дані про ознаки злочинів певного виду, їх способи, обстановку вчинення діяння слідчий зіставляє з подією злочину, що розслідується, способом його вчинення, та реалізує з урахуванням сформованої слідчої ситуації на початковому і наступних

етапах розслідування при висуненні версій, визначенні методів, прийомів і засобів розслідування [13, с. 272].

На відміну від більшості наук кримінального циклу (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, кримінально-виконавче право), у криміналістиці питання характеристики злочину активно вивчається, а отримані результати використовуються у науковій і практичній сферах.

Матеріал та методи. Питання криміналістичної характеристики злочину досліджувались такими українськими вченими, як О.О. Алексєєв [8], В.П. Бахін [1], П.В. Берназ [2], О.В. Бишевець [14], В.І. Бояров [10], Т.В. Варфоломєєва [10], О.В. Василюва-Карвацька [3], А.Ф. Волобуєв [4], В.Г. Гончаренко [10], В.А. Журавель [5], О.Н. Колесниченко [6], В.О. Коновалова [6], В.О. Маркус [11], Н.М. Місюра [12], А.М. Падалка [13], М.А. Погорецький [14], О.О. Подобний [18], Є.В. Пряхін [7], М.В. Салтевський [15], Д.Б. Сергєєва [14], А.В. Старушкевич [16], Р.Л. Степанюк [17], В.В. Тіщенко [18], Ю.А. Чаплинська [19], В.Ю. Шепітько [9] та ін.

Аналіз праць згаданих та інших науковців свідчить про те, що концептуальні питання криміналістичної характеристики злочину (визначення поняття та структурних елементів цього явища) ще не знайшли свого остаточного вирішення.

Методологічну основу дослідження утворює поєднання загальнонаукових (аналіз, синтез, діалектичний метод) та спеціальних методів дослідження (метод порівняльного правознавства, історичний, системно-структурний та інші). Такий підхід дозволяє здійснити всебічний комплексний аналіз предмета дослідження.

Метою статті є з'ясування стану наукової розробки поняття та структури такої категорії, як «криміналістична характеристика зло-

¹ У проаналізованих нами криміналістичних джерелах вживаються формулювання як «криміналістична характеристика злочину», так і «криміналістична характеристика злочинів» (більш уживане). У цій публікації ми будемо використовувати перший варіант формулювання досліджуваної категорії, оскільки вона вживається нами як сукупність криміналістично значущих ознак злочину певного виду.

чину»; встановлення теоретичного і практичного значення цього поняття для формування уявлення про кримінально-правову характеристику злочину.

Результати. Аналіз наукових праць свідчить, що вчені, визначаючи поняття «криміналістична характеристика злочинів», висловують, що це:

– система інформації про ознаки злочинів певного виду, що мають криміналістичне значення, відзначають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування (О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова) [6, с. 16];

– система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, закономірний взаємозв'язок яких є основою наукового і практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів (В. П. Бахін) [1, с. 179];

– певним чином упорядкована сукупність даних (відомостей) про криміналістично значущі ознаки злочинів, які поділяються на групи: виключно криміналістичні ознаки кримінально-правової та кримінологічної характеристик (А. В. Старушкевич) [16, с. 10];

– система притаманних тому або іншому виду злочинів особливостей, які мають велике значення для розслідування й обумовлюють застосування криміналістичних методів, прийомів і засобів (В.В. Тіщенко, О.О. Подобний) [18, с. 142];

– система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в певних обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування (О.О. Алексєєв) [8, с. 430];

– система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів (В.Ю. Шепітько) [9, с. 274];

– інформаційна модель, яка становить собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів (М.В. Салтєвський) [15, с. 267];

– інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів, яка відображає закономірні зв'язки між цими ознаками та дозволяє обрати необхідну методику та засоби розслідування (О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва) [14, с. 25];

– заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і види, групи або конкретний злочин, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину (Є.В. Пряхін) [7, с. 255];

– інформаційна модель, в якій відбиваються типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів (В.А. Журавель) [5, с. 209];

– як окрема наукова теорія (вчення) являє собою систему наукових положень і практичних рекомендацій щодо побудови систем криміналістично значущих ознак певних множин злочинів. Визначити універсальне поняття криміналістичної характеристики злочинів неможливо, оскільки термін «характеристика» за своїм значенням означає «опис, визначення істотних, характерних властивостей, ознак чого-небудь». У дефініції необхідно обов'язково вказувати, про криміналістичну характеристику якого саме виду злочинів йде мова (Р.Л. Степанюк) [17, с. 174].

Наведені наукові позиції, попри їх розмаїття, є подібними та загалом збігаються у тому, що криміналістична характеристика злочину є сукупністю типових ознак певного виду суспільно небезпечних діянь, що мають криміналістичне значення, які дозволяють обрати найбільш оптимальну методику розслідування.

Як слушно зазначає А.Ф. Волобуєв, основою причиною наявності розбіжностей стосовно визначення поняття «криміналістична характеристика злочину» є неоднозначне розуміння значення цієї категорії, адже її можна розглядати: як назву криміналістичного вчення, як частину окремої криміналістичної методики, як опис окремих ознак методики [4, с. 12].

Ми підтримуємо визначення поняття криміналістичної характеристики злочину, запропоноване О.Н. Колесниченком та В.О. Коноваловою [6, с. 16]. Інші зазначені наукові підходи, що визначають досліджувану категорію як систему узагальнених даних, упорядковану сукупність даних, систему відомостей, інформаційну модель тощо є наближеними за змістом до запропонованої дефініції О.Н. Колесниченка та В.О. Коновалової та, на нашу думку, не містять принципово нового підходу до розуміння криміналістичної характеристики злочину. Водночас такі напрацювання вчених, безперечно, заслуговують на увагу та засвідчують активність наукового пошуку з окресленої проблематики.

Криміналістична характеристика злочину може мати різні види. Наприклад, Н.М. Місюра, досить вдало, виокремлює такі: міжвидова криміналістична характеристика; видова (групова) криміналістична характеристика; індивідуальна криміналістична характеристика [12, с. 245–247].

У наукових працях здебільшого увага приділяється криміналістичній характеристиці певного виду злочинів, яка найбільше відповідає потребам практичної діяльності, оскільки сприяє розробленню методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Водночас дослідження понять «міжвидова криміналістична характеристика злочинів» та «індивідуальна характеристика злочинів» також має значний науковий та практичний інтерес для з'ясування питань, що мають значення для розслідування як усіх видів злочинів, так і конкретного, окремого злочину. Саме на підставі ознак останнього формулюються елементи криміналістичної характеристики певної групи злочинів.

Щодо сукупності структурних елементів аналізованого поняття у сучасній криміналістичній теорії також відсутня єдність. Розглянемо деякі з наукових підходів.

На думку О.Н. Колесниченка та В.О. Коновалової, основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) зна-

ряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину [6, с. 22]. Такий підхід щодо визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів поділяє й В.Ю. Шепітько [9, с. 274].

О.О. Алексєєв вважає, що до основних елементів криміналістичної характеристики певного виду злочинів слід віднести елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням, а саме: характеристика предмета злочинного посягання; типові способи вчинення злочину; типова «слідова картина» події; характеристика особи злочинця та особи потерпілого; мотив та мета вчинення злочинів [8, с. 430, 431].

На думку В.О. Маркуся, криміналістична характеристика злочинів розглядається як система, що складається з наступних елементів: суб'єкта (особи) злочину; способу скоєння злочину; об'єкта (предмета) посягання; слідової картини (обстановки) вчинення злочину; особи потерпілого [11, с. 393, 394].

Інша вчена – Ю.А. Чаплинська, у структурі криміналістичної характеристики злочинів виділяє такі елементи, як: спосіб вчинення злочину, обстановка злочину, «слідова картина» злочину, особа потерпілого та особа злочинця [19].

О.В. Василюва-Карвацька вважає за доцільне у системі криміналістичної характеристики злочинів обмежитись лише чотирма елементами – предмет злочинного посягання; спосіб вчинення злочину; слідову картину злочину; характеристику злочинця [3, с. 74].

На думку П.В. Берназа, найбільш типовими елементами криміналістичної характеристики злочину є: 1) спосіб вчинення злочину; 2) спосіб приховання злочину, маскуванню; 3) типові матеріальні сліди злочину та вірогідні місця знаходження; 4) характеристика особи злочинця; 5) характеристика особи потерпілого; 6) обстановка злочину (місце, час) [2, с. 14].

Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров поділяють позицію, згідно з якою структура криміналістичної характеристики будується на підставі системи обставин, які

входять до предмета доказування, і елементів складу даного злочину, передбаченого КК України. Тому перелік взаємопов'язаних елементів криміналістичної характеристики злочину, на думку науковців, повинен мати такий вигляд: 1) тип (вид, рід, категорія) події; 2) способи підготовки, вчинення і приховування злочину; 3) типові джерела і види матеріально фіксованої інформації; 4) типові джерела вербальної інформації; 5) предмет злочинного посягання; 6) коло осіб, серед яких найбільш ймовірно перебуває особа, яка вчинила злочин; 7) типові мотиви і цілі вчинення даного роду злочинів [10, с. 364].

А.В. Старушкевич, досліджуючи проблематику елементів криміналістичної характеристики злочинів, зауважив, що до їх складу не варто включати:

– елементи, які стосуються процесу розслідування (дані про виявлення злочинів, етапи розслідування, шляхи доказування тощо);

– дані, які не належать до предмета дослідження криміналістики (динаміка та структура злочинності, умови та причини, що сприяють вчиненню злочину, наслідки злочинних дій та ін.);

– криміналістичну класифікацію злочинів, слідчі ситуації, предмет доказування, оскільки у цьому разі йдеться про різнопланові поняття, які не тотожні між собою;

– відомості, що характеризують дії злочинців, направлені на маскування злочинів та їх слідів, умови охорони предметів, на які вчинено замах, склад учасників злочинних груп і наявність у них професійних або злочинних навичок, хитрощі поведінки злочинців, механізми слідоутворення. Ці дані є складовими відомостей, що характеризують відповідно спосіб вчинення злочину, особу злочинця, предмет безпосереднього замаху, сліди злочину [16, с. 23].

Наведені пропозиції вчених щодо структури криміналістичної характеристики злочинів викликають певні застереження.

1. Абсолютна більшість розглянутих нами наукових позицій стосується криміналістичної характеристики певного виду злочинів як загального поняття, що аж ніяк не співпада-

тиме за сукупністю ознак конкретного, окремого злочину. КК України визначає кримінальну відповідальність за понад чотириста видів кримінальних правопорушень, кожне з яких має специфічні кримінально-правові ознаки складу. Оскільки механізм вчинення таких протиправних діянь має різну природу, очевидно, що тактика і методика їх розслідування також є різною. Отже, набір елементів криміналістичної характеристики злочину не може бути універсальним для кожного виду суспільно небезпечних діянь.

2. Як видно з переліку ознак криміналістичної характеристики злочину, певні її складники запозичені з інших галузей знань (кримінального права, криминології), проте дослідники цього питання не завжди правильно використовують назви цих ознак («спосіб злочину» замість «спосіб вчинення злочину»; «предмет посягання» чи «предмет безпосереднього замаху» замість «предмет вчинення злочину» тощо). Назви ознак складу злочину, що використовуються у криміналістичній характеристиці злочину, мають відповідати понятійному апарату тієї галузі знань, з якої вони запозичені. У нашому випадку – кримінальному праву, коли йдеться про ознаки складу злочину.

Висновки. У підсумку зазначимо, що криміналістична характеристика злочину є важливим розділом криміналістичної методики та дієвим інструментом для розслідування кримінальних правопорушень. За її допомогою ознаки, що є криміналістично значимими для певного виду злочинів, узагальнюються у відповідній системі. На підставі останньої будуються типові слідчі версії, що використовуються під час планування досудового розслідування. Використання даних криміналістичної характеристики сприяє досягненню завдань кримінального провадження, зокрема забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування. Встановлення теоретичного і практичного значення криміналістичної характеристики злочину є важливим для формування уявлення про кримінально-правову характеристику злочину, зокрема в аспекті їх розмежування. Ці види

характеристик є самостійними категоріями та моделями.

Стан наукової розробки поняття та структури такої категорії, як «криміналістична характеристика злочину», свідчить про те, що

ці питання ще не знайшли свого остаточного вирішення. Проте існуючі наукові доробки вітчизняних криміналістів створюють чіткі доктринальні орієнтири для подальших досліджень відповідного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Берназ П.В. Структура криміналістичної характеристики злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 11–14.
2. Василюва-Карвацька О.В. Криміналістична характеристика злочинів: сучасні аспекти. *World Science*. 2018. Vol. 4. № 2 (30). С. 73–76.
3. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
4. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 4(55). С. 198–209.
5. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
6. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
7. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
8. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т.В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
9. Маркусь В.О. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.
10. Місюра Н.М. Поняття криміналістичної характеристики злочинів та її значення в методиці розслідування. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2010. № 2. С. 242–248.
11. Падальо А.М. Проблема криміналістичної характеристики організованої злочинності у сфері оподаткування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1(16). Том 4. С. 271–273.
12. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.
13. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посібник / О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. 536 с.
14. Салтєвський М.В. Криміналістика : підручник: у 2 ч., ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.
15. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ : НТВ «Правник», НАВСУ, 1997. 42 с.
16. Степанюк Р.Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.
17. Тіщенко В.В., Подобний О.О. Криміналістика: навчально-методичний посібник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
18. Чаплинська Ю.А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 194–198.

References:

1. Bernaz, P.V. (2017). Struktura kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyну [The structure of the criminalistics characteristics of the crime]. *South Ukrainian Law Journal*. 3. P. 11–14. [in Ukrainian]
2. Vasylova-Karvatska, O.V. (2018). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyнів: suchasni aspekty [Criminalistics characteristics of the crimes: current aspects]. *World Science*. Vol. 4. 2 (30). P. 73–76. [in Ukrainian]
3. Volobuiev, A.F. (2000). *Problemy metodyky rozsliduvannia rozkradan mayna v sferi pidpriemnytstva* [Problems of the method of investigation of theft of property in the field of entrepreneurship]: monograph. Kharkiv: Vyd-vo Un-tu vnutr. sprav.,. 336 p. [in Ukrainian]

4. Zhuravel, V.A. (2008). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv: problemy formuvannya ta zastosuvannya [Criminalistics characteristics of crimes: problems of formation and application]. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. . 4 (55). P. 198–209. [in Ukrainian]
5. Kryminalistyka [Criminalistics] (2010): study guide / by general ed. E. V. Pryakhin. Lviv: LvDUVS, 2010. 540 p. [in Ukrainian]
6. Kryminalistyka [Criminalistics] (2015): a textbook / V. V. Pyaskovskyi, Yu. M. Chornous, A. V. Ishchenko, O. O. Alekseev, and others. Kyiv: Center for Educational Literature. 544 p. [in Ukrainian]
7. Kryminalistyka [Criminalistics] (2008): textbook / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel, etc.; under the editorship V. Yu. Shepitko. 4th ed., revision. and additional Kharkiv: Pravo. 464 p. [in Ukrainian]
8. Kryminalistyka. Akademichnyy kurs [Criminalistics. Academic course] (2011): textbook / T. V. Varfolomeeva, V. G. Goncharenko, V. I. Boyarov, etc. Kyiv: Yurinkom Inter, 2011. 504 p. [in Ukrainian]
9. Markus, V.O. (2007). Kryminalistyka [Criminalistics]: a study guide. Kyiv: Condor. 558 p. [in Ukrainian]
10. Misyura, N.M. (2010). Ponyattya kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyniv ta ii znachennya v metodytsi rozsliduvannya [The concept of criminalistics characteristics of crimes and its importance in investigation methodology]. *Bulletin of the Zaporizhzhya Law Institute of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. No. 2. P. 242–248. [in Ukrainian]
11. Padalka, A.M. (2017). Problema kryminalistychnoyi kharakterystyky orhanizovanoyi zlochynnosti u sferi opodatkovannya [The problem of criminalistics characteristics of organized crime in the field of taxation]. *Subcarpathian Law Herald*. Issue 1 (16). Volume 4. P. 271–273. [in Ukrainian]
12. Rozsliduvannya zlochyniv u sferi hospodars'koï diyal'nosti: okremi kryminalistychni metodyky [Investigation of crimes in the sphere of economic activity: separate criminalistics methods] (2006): monograph / V. YU. Shepit'ko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel' etc.; under the editorship V. YU. Shepit'ko. Kharkiv: Pravo. 624 p. [in Ukrainian]
13. Rozsliduvannya okremykh vydiv zlochyniv [Investigation of certain types of crimes] (2015): a study guide / O. V. Byshevets, M. A. Pohoretskyi, D. B. Sergeeva, etc.; under the editorship M. A. Pohoretskyi and D. B. Sergeeva. Kyiv: Alerta. 536 p. [in Ukrainian]
14. Saltevs'kyi, M.V. (2001). Kryminalistyka [Criminalistics]: textbook: in 2 part, part 2. Kharkiv: Konsum. 528 p. [in Ukrainian]
15. Starushkevych, A.V. (1997). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv [Criminalistics characteristics of crimes]: a study guide. Kyiv: NTV 'Pravnyk', NAVSU. 42 p. [in Ukrainian]
16. Stepanyuk, R.L. (2013) Problemy formuvannya kryminalistychnoyi kharakterystyky okremykh vydiv i hrup zlochyniv [Problems of forming criminalistics characteristics of certain types and groups of crimes]. *Bulletin of criminological association of Ukraine*. No. 5. P. 173–180. [in Ukrainian]
17. Tishchenko, V.V., & Podobnyy. O.O. (2022). Kryminalistyka [Criminalistics] (2022): educational and methodological manual. Odesa: Yurydyka Publishing House, 236 p. [in Ukrainian]
18. Chaplyns'ka, Yu.A. (2019). Do pytannya sutnosti ta struktury kryminalistychnoyi kharakterystyky zlochyniv [To the question of the essence and structure of the criminalistics characteristics of crimes]. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 3. P. 194–198. [in Ukrainian].